

Ahlâk-ı Alâî Bağlamında Günümüz İktisadi Davranışlarının Değerlendirilmesi

Hasan KINACI*

Karabük Üniversitesi

Muhammed Emin DURMUŞ**

Sakarya Üniversitesi

Öz

İnsanoğlunun yaşam tarzı yaşadığı çağın gerekliliklerine göre şekillenmektedir. Günümüzde özellikle teknolojik gelişmelerin hızlanmasıyla birlikte yaşam tarzı eski dönemlere göre çok daha hızlı bir şekilde değişmektedir. Değişen yaşam tarzından iktisadi alışkanlıklarımız da etkilenmektedir. Bu çalışmada günümüzün iktisadi alışkanlıkları, 16. yüzyılda Osmanlı ulemasından olan Kınalızâde Ali Çelebi'nin meşhur kitabı Ahlâk-ı Alâî bağlamında değerlendirilmiştir. Değerlendirme yapılırken İlm-i Tedbir-i Menzil başlığı altında yer alan tüketim, tasarruf ve yatırımla ilgili ilkeler günümüzdeki tüketim, tasarruf ve yatırım alışkanlıklarıyla karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonucunda özellikle tüketim alışkanlıklarında belirgin farklılıklar görülmüştür. Tüketim alışkanlıkları zorunlu ve yaşamın devamı için gerekli olan harcamalardan sosyo-kültürel ve psikolojik amaçlarla tüketim alışkanlığına evrilmiş ve moda, lüks tüketim, toplumsal statü elde etme, stres atma gibi amaçlarla tüketimin yapılması tüketim alışkanlıklarında olmaması gereken israf ve gösterişi ön plana çıkarmıştır. Yatırım konusunda ise reel piyasalardan daha çok finansal piyasalardaki yatırım araçlarının tercih edildiği görülmektedir. Ahlâk-ı Alâî bağlamında ahlak, aile, eğitim, iktisat, devlet felsefesi, siyaset, yönetim, uluslararası ilişkiler gibi çalışmalar bulunmaktadır. Fakat incelenen bu çalışmalar Ahlâk-ı Alâî kitabındaki iktisadi ilkeleri yansıtmayla sınırlı kalmıştır. Çalışmamız Ahlâk-ı Alâî bağlamında günümüzün iktisadi alışkanlıklarını karşılaştırmak yönüyle özgün bir çalışma olarak literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler

Ahlâk-ı Alâî, Kınalızâde, İlm-i Tedbir-i Menzil, Tüketim, Tasarruf, Yatırım

* Öğr. Gör., Karabük Üniversitesi, Safranbolu ŞYD MYO, hasankinaci@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8600-8094 (Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, İslam Ekonomisi ve Finansı Anabilim Dalı)

** Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, SBF İslam İktisadi ve Finans Bölümü; İSEFAM, muhammeddurmus@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2468-8551

Evaluation of Contemporary Economic Behaviors in the Context of Ahlâk-ı Alâî

Abstract

The lifestyle of human beings is shaped according to the requirements of the age in which they live. Today, especially with the acceleration of technological developments, the lifestyle is changing much faster than in the past. Our economic habits are also affected by the changing lifestyle. In this study, today's economic habits are evaluated in the context of Ahlâk-ı Alai, the famous book of Kınalızâde Ali Çelebi, who was an Ottoman scholar in the 16th century. While making the evaluation, the principles related to consumption, savings and investment under the title of İlm-i Tedbir-i Menzil were compared with today's consumption, savings and investment habits. As a result of the comparison, significant differences were observed especially in consumption habits. Consumption habits have evolved from obligatory and necessary expenditures for the continuation of life to consumption habits for socio-cultural and psychological purposes, and consumption for purposes such as fashion, luxury consumption, social status, and stress relief has brought to the fore the waste and ostentatiousness that should not be in consumption habits. In terms of investment, it is seen that investment instruments in financial markets are preferred more than real markets. In the context of Ethics, there are studies such as ethics, family, education, economics, state philosophy, politics, management, international relations. However, these studies examined were limited to reflecting the economic principles in the book of Ahlâk-ı Alâî. Our study aims to contribute to the literature as an original study in terms of comparing today's economic habits in the context of Ahlâk-ı Alâî.

Keywords

Ahlâk-ı Alai, Kınalızâde, İlm-i Tedbir-i Menzil, Consumption, Saving, Investment

Extended Abstract

Ahlâk-ı Alâî is the famous book written by Kınalızâde Ali Çelebi, an Ottoman scholar. The reason why the book was accepted as one of the most important moral books at the time it was written (16th century) is that it contains information from important thinkers such as Socrates, Plato, Aristotle, İbn-i Sina, Farabi, Gazali, Nasîrüddîn-i Tûsî and Celaleddin Devvânî. In addition, this book set an example for later moral books due to its breadth and originality. This book, as the name suggests, is a moral book. However, although it is a moral book, it has a wide content that includes many subjects such as education, family, state administration, international relations, and economics. The book consists of three parts. These sections are respectively İlm-i Ahlak, İlm-i Tedbîr-i Menzil and İlm-i Tedbîr-i Medina. In this study, consumption, saving and investment principles in İlm-i Tedbîr-i Menzil, which is the second chapter, and consumption, saving and investment principles in today's world are compared.

in Islamic philosophy and called the Meşşai school, to express home management and family morality (Orman, 2017). This concept is similar to the concept of Oikonomia in Greek philosophy. However, Islamic scholars made this knowledge acquired from Greek philosophy suitable for the needs of Islamic culture and civilization and made it original by filtering it through Islam. From this perspective, while Oikonomia unidimensionally prioritizes happiness only in worldly life, İlm-i Tedbîr-i Menzil expresses a multidimensional meaning that prioritizes both worldly happiness and happiness in the hereafter. In addition, İlm-i Tedbîr-i Menzil differs from Oikonomia in terms of feeding from the basic sources of Islam such as the Qur'an and Sunnah.

In İlm-i Tedbîr-i Menzil, Menzil means "house" and Tedbir means "to rule". However, when the range is mentioned, it is meant the elements that make up the range rather than the physical house in the sense of shelter/dwelling. Kınalızâde counts the elements that make up the range as father, mother, children, servants and provisions. If we define the range again, it means both the structure that meets the need for shelter and the family to live together. The need for range stems from human nature. Because, in terms of human creation, he needs a place to obtain his food, to be protected from dangers, to save and store his food, to be protected from heat and cold, and to rest. The father, who is the head of the family, is responsible for maintaining order, since these innate needs of man are continuous. Ensuring this necessary order is possible with the Precaution (Kınalızâde, 2014). Thanks to the measure, the conflict that may arise between the members of the range was prevented, it was aimed to ensure the continuity of the range by determining how family members should behave towards each other and the rules to be followed in human relations.

While İlm-i Tedbîr-i Menzil expresses economic management for moral integrity, ethics and economics are completely separated from each other in today's economic understanding (Ghazanfar, 2016). However, new institutional economic approaches are emerging in response to the unrealistic and rigid assumptions of today's economic understanding. The new institutional economics introduces economic assumptions by adopting unwritten (moral values, tradition, custom, etc.) rules along with written sources. These studies show that economics is tried to be included in a moral structure again.

Kınalızâde Ali Çelebi divides the places where spending will be made into three parts. These are the expenditures made to gain the pleasure of Allah, the expenditures to be made for generosity, the expenditures made for the things that are necessary for the person and necessary for living. In addition, while making expenditures, attention should be paid to issues such as meeting the needs of the family fully, not wasting, avoiding showing off, and not leaving people feeling grateful by constantly expressing the expenditure made for a good deed. Again, three rules should be observed in terms of saving. In order

to make savings, it is necessary to pay attention to the rules such as not to cause trouble for the family by reducing the expenditures, not to neglect religious duties such as zakat and charity for the sake of saving, and finally to reduce the expenditures and not appear sluggish in the society in order to save. As for investment, Kinalızâde emphasizes that it is important to transform savings into investments. Because the needs of the range are constant. These continuous needs must be met so that the continuity of the range is ensured. Therefore, adding new incomes to the range by converting savings into investments is important in terms of both depletion of uninvested savings and ensuring the continuation of the range. One of the rules to be considered while making an investment is to be careful not to put all the money in the same basket. In other words, risk distribution should be made. Another point is to invest in popular goods.

Nowadays, psychological needs have been added as well as compulsory needs. Therefore, while consumption is made, expenditure is made not only to meet the essential needs, but also to meet the psychological needs. In addition, consumption today is not only a concept used to meet needs, but also a socio-cultural and psychological concept such as a prestige indicator, social class indicator, stress relief method. In this way, a culture of consumption has been created around the world. Mass media has had a great impact on the spread of consumption culture around the world. Saving has always been an important factor. Therefore, it is an important factor for all economic units in today's world. States are trying to increase their country savings with the policies they implement. In terms of investments, investment opportunities have increased today. Investments can be made not only in real markets, but also in financial markets. With the development of financial markets, various investments can be made by adjusting risk, return and maturity.

In this study, the similarities and differences between different periods were tried to be determined by comparing the consumption, saving and investment principles stated in Ahlâk-ı Alâî with today's consumption, saving and investment habits.

Giriş

İnsanoğlunun yaşamını devam ettirebilmesi için yeme, içme, barınma, korunma gibi temel ihtiyaçlarını karşılaması gerekmektedir. İnsanoğlu ihtiyaçlarını karşılarken çoğu zaman kendi kendine yeterli olamamakta, başkalarıyla iş birliği yapmak zorunda kalmaktadır. Bu iş birliği en temelde kadın ve kocanın fitraten birbirine ihtiyaç duymasıyla başlamış ve toplumun en küçük yapı taşı olan aile kurumunu ortaya çıkarmıştır. Aile üyelerinin ihtiyaçlarının karşılanması zorunluluğu ise ev yönetimi -ekonomi- kavramının oluşmasını sağlamıştır. Ekonomi kavramına farklı dönemlerde farklı anlamlar yüklenmiş ve bu dönemlerde ekonomik aktörlerin iktisadi davranışlarında da farklılıklar ortaya çıkmıştır. İslam medeniyetinin diğer bilim alanlarında olduğu gibi iktisadi düşünce faaliyetlerinde de zirvede olduğu Orta Çağ boyunca din, ahlak ve ekonomi bir bütün halinde incelenirken, 18. yüzyılda modern anlamda iktisat düşüncesinin ortaya çıkmasıyla birlikte ekonomi, din ve ahlaktan ayrılarak bağımsız bir bilim dalı olarak yorumlanmaya başlanmıştır (Ghazanfar, 2016; Şimşek, 2022). Aslında aynı durum Batı için de geçerlidir. Nitekim modernite öncesi dönemlerde hem Doğu'da hem de Batı'da müstakil olarak iktisadi meseleleri ele alan eserlere rastlamak zordur. Zira bu dönemlerde iktisadi meseleler, insan hayatının bir parçası olarak düşünüldüğü için müstakil olarak ele alınma ihtiyacı hissedilmemiştir. Ancak bu durum onların iktisadi meselelerle ilgilenmedikleri veya önem vermedikleri anlamına gelmemekte sadece hayatlarında merkezi bir yer işgal etmediğini göstermektedir (Beşer, 2014). İslam medeniyetinde iktisadi meseleleri farklı veçheleriyle ele alan müstakil kitapların (Kitabu'l-Harâc, Kitabu'l-Emvâl, Hisbe gibi) bulunduğu bir gerçektir. Ancak şu kadar var ki bu kitapların hiçbirinin amacı iktisadi konuları açıklayıp teoriler ortaya koymak değildir. Bilakis günlük hayat içerisinde karşılaşılan meselelere çözüm bulmaktır. Dolayısıyla modern öncesi dönemde yazılmış metinler incelenirken bu noktaya dikkat etmek ilgili literatürün daha sağlıklı anlaşılıp yorumlanmasında yardımcı olacaktır.

İslam dünyasında ahlak temelinde incelenen iktisadi faaliyetleri ifade eden İlm-i Tedbir-i Menzil, Yunan felsefesinde Oikonomia olarak isimlendirilen kavramla benzerlik gösterse de sadece evin yönetilmesini sağlayacak iktisadi faaliyetleri değil aynı zamanda ahiret mutluluğuna ulaşmayı da kapsayan geniş bir kavramdır. Bundan dolayı İlm-i Tedbir-i Menzil birçok İslam düşünürü tarafından çalışılsa da en kapsamlı çalışma 16. yüzyılda Kınalızâde Ali Çelebi tarafından yapılmıştır (Oktay, 2005). Zira Kınalızâde, kendisinden

önceki alimlerin ortaya koyduğu ilmi birikimden faydalanarak kitabını kaleme almıştır. Bunu yaparken de diğer İlm-i Tedbir-i Menzil konularına değinen kitaplardan farklı olarak meseleleri açıklarken hem daha çok ayet ve hadisten yararlanmış (Beşer, 2014) hem de şiirlere de yer vererek kuvvetli bir edebi dil kullanmıştır (Kahraman, 1989).

Kınalızâde'nin Ahlak'ı Alâî kitabı, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ahlak ilmi, ikinci bölümde ilm-i tedbir-i menzil, üçüncü bölümde ise de ilm-i tedbir-i medine oluşturmaktadır. Literatürde Ahlâk-ı Alâî isimli kitabı çeşitli yönlerden ele alan çalışmalar mevcut olmakla beraber bu çalışmaların çoğunlukla birinci ve üçüncü bölümle alakalı olduğu görülmektedir. Nitekim birinci bölüm üzerinden aile ahlakı, devlet ahlakı, yönetim ve ahlak ilişkisi, din ve ahlak ilişkisi, eğitim ve ahlak ilişkisi gibi konular ele alınırken; üçüncü bölüm üzerinden devlet, devleti oluşturan unsurlar, devlet anlayışı, devlet felsefesi, yönetim gibi konular çalışılmıştır. Örneğin Acarlıoğlu (2010) Ahlâk-ı Alâî' de aileye yönelik meseleleri incelemiş, bu kapsamda eve duyulan ihtiyaç, aileye duyulan ihtiyaç, aileyi oluşturan unsurlar, evlilik, boşanma, eşlerin sorumlulukları, terbiye, görgü kuralları gibi konularda Kınalızâde'nin görüşlerini açıklamıştır. Kınalızâde'nin din ile ahlak arasındaki ilişkiye yönelik düşüncelerini ortaya koymaya çalışan Arslan (2014) çalışmasında, Kınalızâde'nin ahlak anlayışının dinden bağımsız modern ahlak anlayışı olmadığı tam tersine din ile bütünleşik olduğunu ifade etmiştir. Dinden bağımsız bir ahlak anlayışında ahiret hayatı dikkate alınmadığı için sadece dünya mutluluğu gaye edinilmiştir. Bu gaye de insanı bencilleştirerek daha büyük felaketlere sürüklemiştir. Bundan dolayı dinden bağımsız bir ahlakın mümkün olmadığı vurgulanmıştır. Serçe (2019) ise Ahlâk-ı Alâî'deki ahlak ve eğitim meselelerini ele aldığı çalışmasında Kınalızâde'nin ahlak ve eğitim anlayışı ile günümüz koşullarını karşılaştırmıştır. Yazar, Kınalızâde'nin ailelerin çocuklarını yetiştirirken onların kabiliyetlerini ön plana çıkararak yetiştirmesi gerektiğine vurgu yaptığını ancak günümüzde bu durumun göz ardı edildiği sadece not ve başarı odaklı bir şekilde davranış sergilendiğini ifade etmektedir.

Ahlâk-ı Alâî'deki ilm-i tedbir-i medine meseleleriyle alakalı da çalışmalar bulunmaktadır. Mesela, Yolcu (2019) çalışmasında Kınalızâde'nin Ahlak-ı Alâî'si çerçevesinde devlet felsefesini ele almıştır. Çalışmada Kınalızâde'nin devletin oluşmasında bazı zaruretlerin bulunduğu, bunların; insanların birbirlerine muhtaç şekilde yaratılması, insanın sosyal varlık olması ve dinin toplu yaşamaya teşvik etmesi şeklindeki görüşüne değinmiştir. Buna göre Kınalızâde'nin menzili, sadece dini ve millî amaçlarla oluşmuş küçük bir topluluk olarak değil, birçok etnik unsurun bir arada bulunduğu ve etkileşimin olduğu büyük bir toplum olarak görülmelidir. Ayrıca yazar, Kınalızâde'nin Tedbir-i Medine'nin temellerinin adalet ve sevgi üzerine inşa edilmesi gerektiği, itidalin ancak bu şekilde sağlanacağı yönündeki düşüncesine vurgu yapmaktadır. Çalışmada bunlara ilaveten devletin unsurları, devlet reisinin sahip olması gereken özellikler, devlet reisinin görevleri ve sorumlulukları, halkın devlet

reisine karşı sorumlulukları gibi konular işlenerek devlet felsefesinin temel noktaları incelenmiştir. Böylece Ahlâk-ı Alâî'nin İlm-i Tedbir-i Medine konusunda da derinlikli bir çalışma olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Özlük ve Doğan (2020), Kınalızâde'ye göre erdemli devletin bir tane, erdemsiz devletin ise çok sayıda olduğunu erdemli devletin de Allah'ın birliğini kabul etmiş, iyilik ve menfaat üzerine kurulması gerektiği görüşünde olduğunu ifade etmektedir. Bu özelliklerden arı olan devlet ise erdemsiz devlettir. Savaş, barış, güvenlik, diplomasi, uluslararası hukuk gibi pek çok konu hakkında ahlak ilkelere bahseden Kınalızâde, böylece uluslararası ilişkilerin nasıl olması gerektiğini de ahlaki temeller üzerine oturtmuştur. İşci (1997) ise Kınalızâde'nin siyaset ve devlet anlayışı üzerine yaptığı çalışmasında temeli sağlam bir toplumun devlet yapısına ve devlet başkanının özelliklerine bağlı olduğunu ve bundan dolayı da Kınalızâde'nin siyaseti, erdemli (fazilete dayalı) ve erdemsiz (fazilete dayalı olmayan) şeklinde ikiye ayırdığını ifade etmiştir. Kınalızâde devlet yönetiminde ahlaki ön planda tutmuştur. Yöneticilerin yönetilenler tarafından örnek alındığını bunun için yöneticilerin erdemli bir şekilde siyaset ortaya koymaları gerektiğini ve bu şekilde ahlaklı bir cemiyetin oluşacağını vurgulamıştır (Özmen, 2017). Kınalızâde, ahlaklı cemiyet için ahlaklı yönetimin gerekliliğini, ahlaklı yönetim için de temel yapı taşının adalet olduğunu söylemiştir. Bundan dolayı Kınalızâde, adalet sayesinde yönetilen halkın devlet reisine karşı sorumluluk bilincinin artacağını düşünmektedir (Alp, 2015).

Bütün bu çalışmalar zikredildiği üzere Ahlak-ı Alâî'nin birinci ve üçüncü bölümlerinde yer alan; ahlak, aile, eğitim, devlet felsefesi, siyaset, yönetim, uluslararası ilişkiler gibi meselelerle ilgilidir. Bunlara ilaveten literatürde kitabın ikinci bölümü olan İlm-i Tedbir-i Menzil'le ilgili de bazı çalışmalar bulunmaktadır. Ancak bu çalışmalar genellikle kitabın içeriğini tahlil etmeye odaklanmıştır. Örneğin Beşer (2014), tarafından yapılan çalışmada, ilk olarak Kınalızâde'nin hayatı ve kitabından kısaca bahsedilmiş akabinde de Kınalızâde'nin ilm-i tedbir-i menzil hakkındaki düşünceleri sistematik bir şekilde ve özet olarak ortaya konmuştur. Yazar Ahlak-ı Alâî ve diğer İslam düşüncesi literatüründe yer alan kitapların yanlış soru ve söylemlerle tahrif edilmeden kendi bağlamlarında ele alınıp tahlil edilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.

Bu çalışmada ise literatürde yer alan bu çalışmalardan farklı olarak Kınalızâde Ali Çelebi'nin kaleme aldığı Ahlâk-ı Alâî isimli kitabının İlm-i Tedbir-i Menzil başlığı altında yer alan tüketim, tasarruf ve yatırım ilkelerine odaklanılmış ve bu ilkeler günümüz tüketim, tasarruf ve yatırım alışkanlıklarıyla mukayese edilmeye çalışılmıştır. Bu açıdan makale, Kınalızâde'nin aile, ahlak ve devlet düşüncesine dair yapılmış çalışmalardan konu olarak, ilmi tedbiri menzil anlayışına yönelik çalışmalardan ise kapsam bakımından farklılaşmaktadır. Bu da çalışmanın özgün noktasını teşkil etmektedir.

İlm-i Tedbir-i Menzil

İlm-i Tedbir-i Menzil kavramının kelime kökenine bakacak olursak tedbir “bir işin sonucunu düşünerek gereğine uygun davranış sergilemek, iyi yönetmek” gibi anlamlara gelmekte, menzil ise “ev” anlamında kullanılmaktadır (Çağrı, 2011). Buradan hareketle İlm-i Tedbir-i Menzil kavramı kısaca ev yönetimi olarak ifade edilebilir. Kınalızâde, ilgili bölümde ilk olarak İlm-i Tedbir-i Menzili “İlm-i tedbîrü'l-menzil bir ilimdir ki anınla ehl-i menzil arasında nizâm-u intizâm ve vech-i lâyıq üzerine ma'âş eylemeğın keyfiyeti bilinir.” şeklinde açıklamıştır (Kınalızâde, 2014). Bu tanıma göre bu ilimle ev halkı arasındaki birlik beraberliğin, düzenin nasıl sağlanacağı ve insanın maişetini en güzel şekilde hangi yollarla temin edeceği öğrenilir. Kınalızâde'ye göre bir arada yaşamının kurallarına riayet edilirse dünya ve ahiret mutluluğuna ulaşılabilir ama bu kurallar sadece akılla ortaya konulamayacağı için bu ilme ihtiyaç duyulmuştur.

Farabi, menzili sadece barınma/mesken anlamında ev olarak değil meskeni oluşturan kişiler olarak da kullanmaktadır (Ocak, 2013). Kınalızâde Ali Efendi de aynı şekilde menzili oluşturan unsurların menzilin fiziki yapısından daha önemli olduğunu vurgulamıştır. Ahlâk-ı Alâî'de yer alan “Ve erkânun adedi beşdür: Peder, mâder, ferzend, hâdim, kût.” Yani baba, anne, çocuklar, hizmetçiler ve erzaktır. “Ve menzilden murâdımız taş ve ağacıla binâ olınmış hâneler degüldür” (Kınalızâde, 2014) şeklindeki ifade bu duruma açıkça işaret etmektedir. Bu bilgilerden anlaşıldığı üzere menzil hem barınma ihtiyacını gideren yapı anlamında hem de beraber yaşanılacak aile anlamında kullanılmaktadır. Zira insan tabiatı itibarıyla gıdasını temin etmek, tehlikelerden korunmak, yiyeceklerini biriktirip saklamak, sıcaktan ve soğuktan korunmak ve istirahat edebilmek için bir mekân olarak eve ihtiyaç duymaktadır. Böylece Kınalızade menzilin hem maddi hem de manevi yönünün olduğuna vurgu yaparak menzile yönelik bütüncül bir yaklaşıma sahip olduğunu göstermektedir (Beşer, 2014).

İlm-i Tedbir-i Menzil, İslam felsefesinde Aristo'yu takip eden ve Meşşai ekolü olarak isimlendirilen felsefecilerin ev yönetimini ve aile ahlakını ifade etmek için kullandıkları bir kavramdır (Orman, 2017). İlm-i Tedbir-i Menzil'in kökenleri Yunan felsefesinde Oikonomia olarak adlandırılan kelime ile aynıdır. Oikonomia kelimesi de oikos (ev) ve nemein (yönetim) kelimelerinden oluşmaktadır (Leshem, 2016). İlm-i Tedbir-i Menzil, Yunan felsefesinde kullanılan Oikonomia ile birçok açıdan benzerlik gösterse de İlm-i Tedbir-i Menzilin özgün yönlerinin olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim İslam alimleri tedbir-i menzil ilmini Yunan medeniyetinden tevarüs ederken bu birikimi, İslam kültür ve medeniyetinin ihtiyaçlarına cevap verecek bir şekilde İslami düşünce süzgecinden geçirerek özgünleştirmişlerdir. Örneğin Oikonomia sadece dünya hayatında mutluluğun elde edilmesiyle alakalı iken İlm-i Tedbir-i Menzil hem dünya hem de ahiret mutluluğu elde etme gayesi taşımaktadır. Bununla bağlantılı olarak İlm-i Tedbir-i Menzil, İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an ve Sünnet'ten de beslenmesi hasebiyle özgünlük taşımaktadır (Orman, 2017).

İlm-i Tedbir-i Menzil'in Meşşai felsefe geleneğinde yer alan ilimler tasnifindeki konumunu görmek bütüncül bir bakış açısı kazandırması açısından faydalı olacaktır. Yunan düşünce tarihinde Platon ve Aristo ile başlayan ilimlerin tasnifi İslam düşünce tarihinde de devam etmiştir (Akınar, 2005). İbni Sina ve diğer Meşşai filozofları felsefeyi nazari ve amali olmak üzere ikiye ayırmışlardır (Peker, 2000). Kınalızâde Ali Efendi de bu usulü benimseyerek felsefeyi nazari ve amali olarak ikiye ayırmıştır. Ameli felsefeyi ise kendi içinde İlmü'l-Ahlak, İlm-i Tedbir-i Menzil ve İlm-i Tedbir-i Medine olarak sınıflandırmışlardır (Kınalızâde, 2014). Görüldüğü gibi İlm-i Tedbir-i Menzil ameli felsefenin ikinci alt başlığını oluşturmaktadır. Nazari felsefede gaye, inanç elde etmek iken ameli felsefede insanın çalışıp çabalayarak yani bir eylemde bulunarak iyiyi ortaya çıkarmasıdır (Özturan, 2019). Bu kapsamda İlm-i Tedbir-i Menzil, evin iyi bir şekilde yönetilmesini ifade etmektedir.

İlm-i Tedbir-i Menzil'i daha iyi anlamak için menzilin mesken dışındaki unsurlarının ne olduğunu, menzilin nasıl ve niçin oluştuğunu incelemek gerekmektedir. İslam düşünürleri menzilin ortaya çıkışını insanın yaratılış özelliklerinden yola çıkarak açıklamaktadır. İnsanoğlunun yaşamını devam ettirebilmesi için bazı gereklilikleri yerine getirmesi gerekmektedir. Bu gerekliliklerin belki de en önemlisi beslenme ihtiyacının karşılanmasıdır. Ayrıca fitrat gereği insanoğlu erkek – kadın birbirine muhtaç şekilde yaratılmıştır. Bu birliktelikten nüfus artmakta bu da gerek gıda temini gerekse diğer ihtiyaçların karşılanabilmesi için insanların yardımlaşmasını zorunlu kılmaktadır. İbn-i Sînâ, insanların gıdayı temin etmesi, gelecek kaygısı güderek gıdayı biriktirmeleri ve biriktirilen gıdanın korunması ihtiyacının hem fiziki olarak menzile hem de yardımcı olacak başka insanlara ihtiyacı gerektirdiğini ifade etmektedir. Başka insanlara ihtiyaçtan kasıt öncelikli olarak eş daha sonra da bakıcı-yardımcı olacak diğer insanlardır (İbn-i Sînâ'dan aktaran Orman, 2017). Nasîrüddin Tûsî de menzilin oluşumunu İbn-i Sînâ'ya benzer şekilde açıklamakla birlikte gıda ihtiyacının işlenmiş gıda ihtiyacı olduğunu ifade ederek İbn Sina'dan ayrılmaktadır (Ocak, 2013). Tûsî'ye göre insanlar gıda ihtiyacını kolay bir şekilde karşılayamazlar. Bu ihtiyacın giderilebilmesi için ekim-dikim, bakım, büyütme, toplama, temizleme, pişirme gibi birtakım işlemlerin yapılması gerekmektedir. Ayrıca mevsimlerin değişmesiyle birlikte ihtiyaç olan gıdaya ulaşımın zorlaşması, bu gıdaların stoklanması ihtiyacını da ortaya çıkarmaktadır. Bütün bu işlemler menzilin oluşmasında önemli rol oynamışlardır. Kınalızâde Ali Efendi ise gıda tedarikine ek olarak kişinin iklim koşullarına göre giyim ve dinlenme ihtiyacının da menzilin oluşmasında etkili olduğunu ifade etmektedir (Kınalızâde, 2014). Buraya kadar zikredilenleri özetleyecek olursak İbn-i Sînâ ailenin yani menzilin oluşumunu açıklarken “şahsın bekasını” sağlamayı amaçlayan bir argüman ileri sürerken Tûsî ve Kınalızâde şahsın bekasına dayalı bu argümanın yanı sıra “nev'in bekası” argümanını da ilave ederek açıklar. Böylece İbn Sînâ'nın açıklamalarındaki boşluk doldurulmuş olmaktadır. Zira kişinin hayatını devam ettirebilmesi için bir eşe sahip olması

gereklî değildir. Eş dışındaki kişilerin yardımıyla da hayatını devam ettirebilmesi mümkündür. Ancak İslam düşüncesi göz önünde bulundurulduğunda kişinin soyunun devam edebilmesi için eşe ihtiyacı vardır (Orman, 2017).

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşıldığı üzere menzil, insanların barınma, mallarını muhafaza etme ve korunma gibi ihtiyaçlardan hareketle ortaya çıkmış, karı-koca, çocuklar, hizmetkarlar (yardımcılar) ve erzaktan oluşan bir yapıdır. Tedbir kavramının ortaya çıkışı da menzille bağlantılıdır. Şöyle ki; menzilin oluşmasına sebep olan ihtiyaçlar sürekli olup menzilin sürekli olarak ayakta kalabilmesi için bu ihtiyaçların en iyi şekilde giderilmesi gerekir. Bunun için de karı ile koca, ebeveyn ile çocuk, yardımcı ile efendi gibi menzili oluşturanlar arasında bir düzenin olması elzemdir ki işte bu düzeni sağlayan da “tedbir” dir. Menzilin tedbirinden sorumlu olan kişi de menzilin oluşmasını sağlayan ve koca, baba, efendi gibi rolleri olan “sahib-i menzil”dir (Orman, 2017). Tedbir sayesinde menzil üyelerinin birbirine karşı nasıl davranacağı, hangi kurallara uyacağı gibi düzenleyici unsurlar garanti altına alınmış, böylece menzil içinde ortaya çıkacak kargaşa önlenmiş, menzilin daim ve kaim olması sağlanmış, netice olarak da menzilin hem dünyada hem de ahirette mutlu olması amaçlanmıştır.

Her ne kadar ev yönetimi ilminde menzilden kasıt taştan veya çamurdan duvarları olan yapılar olmasa da menzili oluşturan unsurların (menzil erkânının) toplandığı yer olması hasebiyle fiziki olarak menzilin de bazı özelliklere sahip olması gerektiği Ahlâk-ı Alâî’de vurgulanmıştır. Kınalızâde evi, ehl-i meder ve ehl-i veber halkının yaşadığı yer olarak ikiye ayırmaktadır. Meder ehli, taş, kireç veya ahşaptan yapılmış evlerde şehirde veya köylerde otururlar. Veber ehli ise, yün veya kıl gibi malzemelerden yapılmış, çöllerde çadıra benzer yapılarda kalanlardır. Kınalızâde, evin temellerinin sağlam, tavanının yüksek, kapılarının geniş olması gerektiğini ve bundan dolayı da meder ehlinin (taşınmaz yapılarda) yaşadığı yerin, veber ehlinin (taşınır yapılarda) yaşadığı yerden daha iyi olduğunu söylemektedir. Ayrıca evin temiz hava gelen tarafının açık olması, mahremiyet için kadınlara özel bölümlerin olması gerektiği vurgulanırken, ihtiyaç olmadığı halde evin tadilat edilmesinin, tavan ve duvar süslemeleri kullanılmasının da uygun olmadığını vurgular. Kınalızâde’nin önem verdiği bir diğer husus da iyi ve cömert komşudur. Nitekim ona göre menzil kurulurken komşuluk ilişkilerinin de dikkate alınması gerekmektedir (Kınalızâde, 2014).

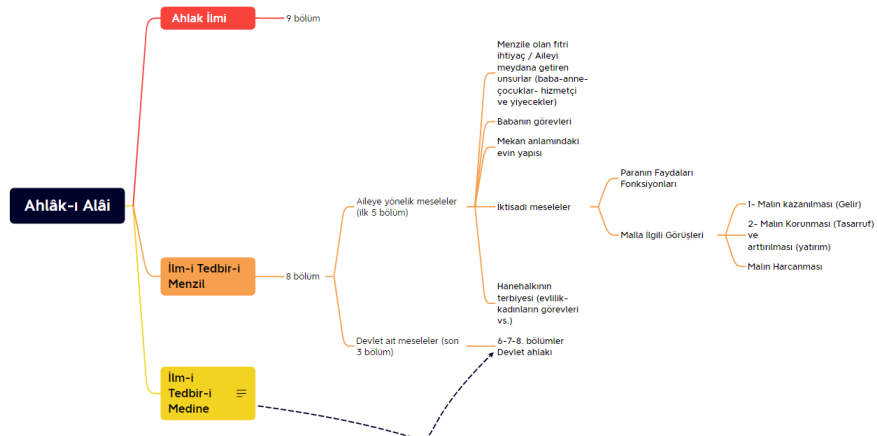
Görüldüğü gibi İlm-i Tedbir-i Menzil, menzilin sadece ahlaki yönetimini veya sadece iktisadi yönetimini ele alan tek boyutlu bir yönetim anlayışı üzerine kurulmamıştır. İlm-i Tedbir-i Menzil ahlaki, iktisadi ve siyasi yönleri olan çok yönlü bir yönetim anlayışını ifade etmektedir. Gerek Menzil’in gerek Medine’nin yönetilmesi sağlam ahlaki temeller üzerine inşa edilmiştir. Bu yönüyle İlm-i Tedbir-i Menzil günümüz yönetim anlayışından farklılık arz etmektedir. Örneğin günümüz ekonomi yönetimi anlayışında ahlak ve iktisat birbirinden tamamen uzaklaştırılmış durumdadır. “Rasyonel İnsan” mottosu üzerine kurulu ekonomi anlayışında insanın duygu, düşünce, inanç gibi sosyal yönü

görmezden gelinip insanlar önceden planlanabilir davranış kalıpları içine sıkıştırılmış durumdadır. Fakat günümüzde bu sıkıştırılmış davranış kalıplarından sıyrılmak için yeni kurumsal iktisat yaklaşımları farklı perspektifler sunmaktadır (Derya, 2017). Bu noktada yeni kurumsal iktisat, mevcut iktisadi anlayışın gerçekdışı ve katı varsayımları yerine mevcut iktisadi bilgi birikimini reddetmeden ve daha gerçekçi yaklaşımlar sunarak iktisadi düşüncede esneklik ortaya çıkarmaktadır (Çetin, 2012; Kama, 2011). Bundan dolayı yeni kurumsal iktisat metodolojik bireyciliği ön plana çıkarmakta ve anayasa, kanun, mülkiyet hakları gibi formel kurallarla birlikte insanın sahip olduğu ahlaki değerleri, alışkanlıkları, gelenek ve görenek gibi informel kuralları da ön planda tutmaktadır (Spithoven, 2019). Bütün bu gelişmeler İlm-i Tedbir-i Menzil anlayışında olduğu üzere tekrardan ekonomi ile ahlâkın bir araya getirilme çabası yani öze dönme olarak yorumlanabilir.

Ahlâk-ı Alâî'de Tüketim, Tasarruf ve Yatırım Kriterleri

İlm-i Tedbir-i Menzil, Kınalızâde'den önceki İslam düşünürleri tarafından işlense de en kapsamlı şekilde Kınalızâde'nin Ahlâk-ı Alâî'sinde ele alınmıştır (Beşer, 2014). Çalışmamızın konusunu oluşturan harcama, tasarruf ve yatırım konularına geçmeden önce Ahlâk-ı Alâî'de İlm-i Tedbir-i Menzil'in nasıl işlendiğini kısaca aktarmak faydalı olacaktır. Kınalızâde'nin Ahlak-ı Alâî'si üç kitaptan (bölüm) oluşmakta ve bunlardan birincisinde İlm-i Ahlâk; ikincisinde İlm-i Tedbîr-ü'l-Menzil, üçüncüsünde ise İlm-i Tedbîr-ü'l-Medine ele alınmaktadır. Çalışmamızın konusuyla alakalı olan ikinci kitap, 8 bölümden oluşmakta olup, ilk 5 bölümde menzile olan ihtiyaç, aile reisi olan babanın görevleri, menzilin yapısı, konumuzun temelini teşkil eden mal yönetimi (iktisadi meseleler) ve ehl-ü iyâ'l'in terbiyesi gibi aile yönetimiyle ilgili meseleler, son 3 bölümde ise devlet yönetimiyle ilgili meseleler ele alınmaktadır.

Şekil 1. Ahlâk-ı Alâî'nin içeriği.

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur

Bu çalışmada iktisadi meselelerin işlendiği ikinci kitap olan İlm-i Tedbir-i Menzil başlıklı bölümün ilgili kısmı ele alınacaktır. Kınalızâde iktisadi meseleleri ele aldığı ikinci kitabın dördüncü bölümüne alışverişte kullanılacak para ve paranın özellikleriyle başlar. Nitekim Kınalızâde insanoğlunun hayatını devam ettirebilmek için azık temin edip biriktirmeye muhtaç olduğunu bunu yapabilmek için alışverişlerde her şeyin değerinin kendisiyle tespit edildiği bir araca yani paraya (namus-ı asgar) ihtiyaç duyulduğunu söyler. Bu kapsamda alışveriş sırasında değer birimi olarak kullanılacak değişmeyen bir cevher olarak dinarın kullanılması gerektiğini ve bu sayede adaletin de sağlanacağını vurgulamaktadır. Alışveriş sırasında standart olan paranın kullanımı kişilerin alışverişlerini kolaylıkla yapabilmelerine olanak sağlamaktadır. Ayrıca para olarak kullanılacak cevherin bozulmaması, kolaylıkla elde edilememesi, değerli olması, biriktirilmeye ve taşınmaya uygun olması gerekmektedir.

Kınalızâde alışverişlerin vazgeçilmez olan paraya dair açıklamalarından sonra malın kazanılma yolların genel itibarıyla sınaât, ziraât ve ticaret olmak üzere üçe ayrılacağını hatta bunlara imaretin de eklenmesiyle bu sayının dörde çıkacağını söyler. Bu faaliyet alanlarından hangisinin daha faziletli olduğu kesin değildir. İbn-i Sina ve Tûsî sanatı tercih ederken Kınalızâde'nin tüccarları eleştirdiği, ticareti hoş karşılamadığı, hükümdarların ticaret yapmasını uygun görmediği gibi düşünceleri dikkate alındığında ziraati daha faziletli olarak kabul ettiği söylenebilir (Oktay, 2005; Orman, 2010). Bununla beraber Kınalızâde, dünya düzeninin devam etmesi için her mesleğin icra edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca kişi icra ettiği mesleğini iyi öğrenmeli, işini sağlam ve güzel bir şekilde yapmalı ki müşterisini memnun edip hayır dua alabilsin. Böylece hem dünyada geçim için gelir elde edilirken hem de ahiret hayatı için kazanç elde edilir (Kınalızâde, 2014). Günümüz pazarlama tekniklerinde müşteri memnuniyetinin merkezi bir konumda yer aldığı düşünüldüğünde o dönemde böyle bir ilkenin benimsenmesi dikkate şayandır (Saklı, 2018). İnsanın helal yolla, alınımın teriyle elde ettiği kazanç az bile olsa manen bereketli ve kıymetlidir. Tersine helal olmayan veya zulüm ve dilencilik gibi emek olmadan kazanılan kazanç çok bile olsa manen değersizdir, kıymetsizdir (Kınalızâde, 2014). Bütün bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere Kınalızâde ziraat ve sınaati ticarete üstün görse de ticaretten uzak durulmasını tasvip etmemektedir. Zira insanların ihtiyaçlarını en iyi şekilde giderebilmeleri için çeşitli mallar temin edip bunları halka sunan tüccarlara ihtiyaç duyulmaktadır. Buna ilaveten kişiler ister ziraat ister sınaat isterse ticaretle uğraşsın helal ve temiz kazanç peşinde koşmalı, insanları aldatıp haksız kazançtan uzak durmalıdır. Böylece piyasanın güvenilirliği ve adilliği temin edilebilecektir.

Para ve kazanç yollarını ortaya koyduktan sonra Kınalızâde kazanılan paranın nasıl idare edileceğini açıklar. Burada paranın nasıl ve nerelerde harcanacağı, harcama yaparken hangi hususlara dikkat edileceği, tüketimden arta kalan paranın nasıl tasarruf edilip yatırıma dönüştürüleceği meselelerine değinir.

Elde edilen malın harcanmasına gelince Kınalızâde, itidalli olunması gerektiğini ifade edip harcama yapılacak yerleri üç kısma ayırmıştır. Bunlardan ilki; Allah rızası için yapılan harcamalardır. “Bir adam Allah’ın rızasını umarak ailesinin geçimini sağlarsa, harcadıkları onun için sadakadır” hadisinde beyan edildiği gibi gerek Allah’ın rızasını kazanmak niyetiyle aile için yapılan harcama olsun gerekse sadaka, infak gibi başkaları için yapılan harcama olsun bu kapsamda değerlendirilmektedir. İkincisi; cömertlik, insanlık ve hediyeleşmek için yapılan harcamalardır. Bu kapsamda harcama yapılırken bazı şartların sağlanması gerekir ki bunlar beş tanedir. Acele edilmeli, gizli olmalı, verilen mal çok görülmemeli, devamlı olmalı ve sadaka verilecek kişi iyi seçilmelidir. Malın harcanması gereken yerlerin üçüncüsü ise kişi için zorunlu olan ve yaşamak için gerekli olan işlere yapılan harcamalardır. Bu kapsamda yapılan harcamalar yiyecek, giyecek gibi harcamalar olabileceği gibi zalim ve alçak kimselerden korunmak için yapılan harcamalar da olabilir.

Kınalızâde harcama yapılırken kaçınılması gereken kuralları ise 4 başlıkta belirtmiştir (Kınalızâde, 2014).

1. Kişi ailesi için gerekli olan harcamaları yaparken sıkı davranıp eşini ve çocuklarını zor durumda bırakmamalıdır.
2. Kişi harcama yaparken israftan sakınmalıdır. Kınalızâde, Kur’an’da israfın yasaklandığını ifade etmekte ve israfın en kötüsünün nefsin tatmini için haram olan şeylere yapılan harcamalar olduğunu söylemektedir.
3. Kişi harcama yaparken gösterişten, riyadan, övünmekten sakınmalıdır. Çünkü bu hasletler hem paranın (malın) bereketini kaçıırır hem de sevap kazanmaya engel olur.
4. Kişi gerek ailesi ve hizmetçileri gibi bakma mecburiyetinde olduğu kişilere olsun isterse arkadaş veya ihtiyaç sahipleri gibi bakma mecburiyeti olmayan kişilere olsun yaptığı bir iyiliği başa kalkmamalı ve bu kişileri minnet altında bırakmamalıdır.

Malın korunması (tasarruf) ve artırılması (yatırım) konusunda Kınalızâde, malın (gelirin) korunmayıp hepsinin harcanması durumunda zorunlu olarak tükeneceğini ve ortaya çıkan ekonomik sıkıntılardan dolayı aile düzeninin bozulacağını ifade etmektedir. Malın korunması yani tasarruf edilirken dikkat edilmesi gereken kurallar şunlardır (Kınalızâde, 2014);

1. Tasarruftan dolayı aile için yapılacak harcamalarda cimri davranılıp aile sıkıntıya düşürülmemeli,
2. Tasarruf yapmak için dini vazifeler göz ardı edilmemeli. Zekât, sadaka gibi dini vecibeler yerine getirildikten sonra tasarruf edilmeli,
3. Toplum içinde miskin, cimri vb. isimlerle anılmaktan uzak durulmalı.

Ayrıca Kınalızâde tasarruf yapılabilmesi için harcamanın kazançtan daha az olması gerektiğini söylemektedir. Kınalızâde’ye göre tasarruf yapmak kadar

yapılan tasarrufların yatırıma dönüştürülerek malın artırılması da önem arz etmektedir. Zira ona göre ailenin ihtiyaçlarını gidermek için harcama yapılması zaruri ve süreklilik arz eden bir durumdur. Eğer menzile yeni gelir gelmezse tasarruf edilen mal tükenir bu da menzilin fesadına yol açar. Bunun için tasarruf kadar tasarruf edilen paranın gelir getirici yatırıma dönüştürülmesi gerekir. Peki yatırım yapılırken hangi hususlara dikkat edilmesi gerekmektedir? Kınalızâde yatırım yapılırken dikkat edilmesi gerek kuralları yine 3 kısımda beyan etmiştir (Kınalızâde, 2014).

1. Gelir, gidere denk veya ondan az olmamalı bilakis fazla olmalıdır. Zira gelir elde etmek her zaman aynı şekilde ve aynı kolaylıkta olmayabilir. Bundan dolayı kişi daha çok kazanmalı ve bir kısmı ile yatırım yapmalıdır. Kınalızâde bazı alimlerden yatırım yapılırken paranın tamamının aynı kefeye konulmaması, bir kısmının kıymetli madenlere bir kısmının kumaş gibi değerli emtiaya, bir kısmının bineğe bir kısmının ise gayrimenkule yatırılması gerektiği şeklinde görüşü aktarsa da kendisinin bu görüşü benimsemediği anlaşılmaktadır. Ona göre altına nazaran zikredilen bu malların hepsinin helak olma riski daha yüksek olması dolayısıyla yatırım için değeri çok fazla kayba uğramayan saf altın tercih edilmelidir.
2. Korumaya gücü yetecek şeylere yatırım yapılmalıdır. Aksi durumda masrafların yüksekliğinden dolayı zarara uğrayabilir. Kınalızâde buna şehirde ikamet edip de köyde gayrimenkul sahibi olanları örnek gösterir.
3. O günün koşullarında getirisi az da olsa her daim revaçta olan mallara yatırım yapılmalı, getirisi fazla ama sadece belli başlı zamanlarda revaçta olan mallar tercih edilmemelidir ki istenilen anda mal paraya çevrilebilsin.

Böylece Kınalızâde Ahlâk-ı Alâî'sinin 2. kitabının 4. babında iktisadi meseleleri ele almış, malın kazanılması (gelir elde edilmesi), malın harcanması (tüketim), malın korunması (tasarruf) ve malın artırılması (yatırım) gibi iktisadi meseleler hakkında ilkeler ve kurallar beyan etmiştir. Kınalızâde'nin iktisadi meseleler hakkındaki düşünceleri göz önüne alındığında dengeli ve düzenli bir ev ekonomisi ve malı sürekli artan bir menzil amaçladığı söylenebilir (Beşer, 2014).

Günümüzde Tüketim, Tasarruf ve Yatırım Alışkanlıkları

İnsanlar yaşamlarını devam ettirebilmek için birçok şeye ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyaçlar Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde;

1. Fizyolojik ihtiyaçlar
2. Güvenlik İhtiyaçları
3. Sevgi, ait olma ihtiyaçları
4. Saygınlık İhtiyaçları
5. Kendini gerçekleştirme ihtiyaçları

şeklinde fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçlar olarak sınıflandırılmaktadır (McLeod, 2007). Görüldüğü gibi günümüzde fizyolojik ihtiyaçların yanına psikolojik ihtiyaçlar da eklenmiştir. İnsanlar bu ihtiyaçlarını karşılamak için harcama / tüketim yapmak zorundadır. İhtiyaçların karşılanması için harcama yapan insanlar, içinde yaşadığı dönemin ve toplumun özelliklerinden etkilenmektedir (Janssen & Jager, 2001). Aynı dönemde yaşamış ve aynı sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel yapı içinde bulunmuş insanların davranış özellikleri de birbiriyle benzerlik göstermiş ve bundan dolayı da dönemler arasında bir sınıflandırma yapılmıştır. Bu kuşaklar Sessiz Kuşak (1925-1945), Bebek Patlaması Kuşak (1946-1964), X Kuşağı (1965-1979), Y Kuşağı (1980-1999) ve Z Kuşağı (2000 ve sonrası) şeklinde isimlendirilmiştir (DeVaney, 2015). Teknolojik gelişme, internet, küreselleşme, hız gibi kavramların doğrudan öznesi olan Z kuşağı için lüks yaşam tarzı artık normal bir ihtiyaç haline gelmiştir (Yurtsever, 2021). Ayrıca günümüzde tüketim sadece ihtiyaçların giderilmesi için kullanılan bir kavram değil aynı zamanda prestij göstergesi, toplumsal sınıf göstergesi, stres atma yöntemi gibi sosyo-kültürel ve psikolojik bir kavram haline de gelmiştir (Ersoy, 2017). Tüketim alışkanlıklarının zorunlu ihtiyaçların karşılanması için yapılan bir eylem olmaktan çıkıp, kültürel ve psikolojik anlamların yüklenmesiyle birlikte bir tüketim kültürü oluşmaktadır (Arnould & Thompson, 2005). Günümüzde tüketim kültürünün tüm dünyaya hızlı bir şekilde yayılmasında ve insanlar tarafından kolayca benimsenmesinde iletişim ve haberleşme araçları ile medyanın büyük etkisi olmuştur (Hatipler, 2017). Tüketim kültürü ile bireylerin moda uyumu sağlanarak kişinin diğerlerinden farklı olduğu algısı, lüks tüketim ile toplumsal statüde yer edinme ve stres atıp psikolojik olarak rahatlama gibi algılar içine çekilerek tüketimin sürekli hale getirilmesi amaçlanmaktadır. Bu kültürden soyutlanamayan bireyler tek kullanımlık/tek dönemlik, kullan-at ürünlere yönelmekte ve bundan dolayı da sürekli olarak harcama yapmakta ve sürekli olarak borçlanmaktadır.

Günümüzde tüketim kültürünün değişmesinde teknolojik gelişmelerin de önemi büyüktür. Özellikle nakit kullanımına gerek kalmadan, alıcının satıcı ile karşı karşıya gelmeden ödeme yapmasına olanak sağlayan teknolojik gelişmeler tüketicilerin harcama alışkanlıklarını değiştirmiştir (Çağlar, 2007). Kredi kartları, banka kartları, debit kartlar, elektronik para ve cüzdanlar gibi ödeme araçları hem daha hızlı hem de daha hesaplı olmalarından dolayı tercih edilmekte ve bu araçlar sayesinde tüketim artmakta ve hızlanmaktadır (Aytekin & Yücel, 2017). Büyük teknoloji firmalarının (BigTech) atılımlarıyla birlikte ödeme araçlarındaki değişim devam etmekte ve NFC teknolojisi sayesinde mobil ödemelerden giyilebilir teknolojilerle (akıllı saat, bileklik, yüzük vb.) ödemeye kadar bir çok finansal teknoloji (Fintech) ürünleri geliştirilmektedir (Çetiner vd., 2022; Loh vd., 2022; Polasik vd., 2013).

Geçmişte alışveriş işlemlerinin yüz yüze, aynı fiziksel ortamda yapılma zorunluluğu finansal teknolojilerin gelişimiyle birlikte yerini elektronik ortamlara

(e-ticaret) bırakmıştır. Böylece bireyler mağazaya gidip vakit geçirmek yerine daha kısa sürede daha fazla mağazayı bulunduğu yerden incelemekte, ürünleri karşılaştırmakta ve hatta diğer tüketicilerin ürün veya mağaza için yapmış oldukları yorumlardan, değerlendirmelerden faydalanarak tüketim kararlarını vermektedirler (Ersoy, 2017).

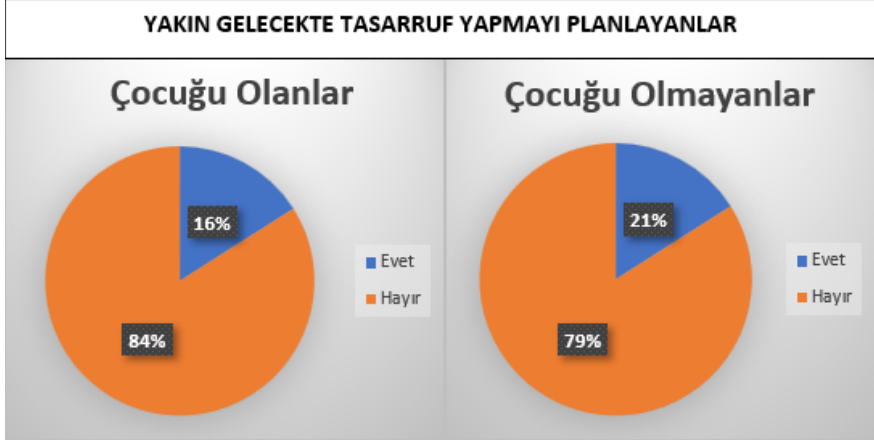
Tasarruf, kullanılabilir gelirin tüketimden geriye kalan kısmı olarak tanımlanabilir (Karagöl ve Özcan, 2014). Başka bir ifadeyle kullanılabilir gelirin tüketilmeyen kısmıdır. Tasarruflar birey açısından, işletme açısından ve ülke açısından önemli bir unsurdur. Bireylerin yapmış oldukları tasarruflar gelecekte meydana gelebilecek olumsuzluklara karşı bir sigorta görevi görürken, tasarrufların yatırıma dönüşmesiyle de bireylerin gelecek dönemlerdeki yaşam standartlarında artış sağlamaktadır. Bireysel tasarrufların artırılması ve işletmeler için finansman kaynağına dönüştürülmesiyle işletmeler daha ucuz borçlanabilmekte ve yatırımlarını artırmaktadırlar (Uluyol, 2011b). Aynı zamanda ulusal tasarruflar da yatırım için gerekli olan sermayenin biriktirilerek ekonomik büyümenin ve kalkınmanın artmasına katkı sağlamaktadır (TCMB, 2015). Buna ilave olarak ulusal tasarrufların artması dış finansman bağımlılığını azaltarak borç stokunu azaltırken, ülkeyi ekonomik krizlere karşı dayanıklı hale getirmektedir (Uslu, 2020). Fakat Türkiye’de gerek özel tasarruflar olsun gerek kamu tasarrufları olsun yeterli düzeyde değildir (Kalkınma Bakanlığı, 2019). 2020 yılında Türkiye’nin toplam (özel+kamu) tasarruf oranlarının GSYİH’ ye oranı %26 düzeylerinde gerçekleşmiştir (TÜİK, 2021). Türkiye’de tasarruf oranlarının düşük olması Türkiye’nin yabancı sermayeye ihtiyacını artırarak gerek ülke yatırımlarının artırılmasında gerek ekonomik büyümenin sağlanmasında ülkeyi dışa bağımlı hale getirmiştir (Karahana & İpek, 2015).

Türkiye’de özellikle hanehalkı tasarruf oranlarının düşük olmasının sebepleri arasında gelir yetersizliği ve bireysel borcun fazla olması gösterilmektedir (ING, 2021). Çolak ve Öztürkler’e (2012) göre, 2001 sonrası uygulanan ekonomi politikalarının harcamaları teşvik edici yönde olması ve borçlanma olanaklarının kolaylaşmasından dolayı tasarruf oranlarının düşük olduğunu ifade etmişlerdir. Şahin ve Barış’a (2017) göre Türkiye’deki finansal okuryazarlık oranlarının düşük olmasına bağlı olarak tasarruf oranları düşük olmaktadır. Özlale ve Karakurt (2012) tasarruf oranlarının düşük olmasının sebebini dayanıklı tüketim mallarına yapılan harcamalardaki artış olarak ifade etmişlerdir.

Yapılan çalışmalardan da görüldüğü üzere tasarruf oranlarının düşük çıkmasını sağlayan farklı etmenler olsa da günümüzde tüketim alışkanlıklarının zorunlu ihtiyaçları karşılamanın yanında kültürel ve psikolojik gerekçelerle de yapılmasının ortaya çıkarmış olduğu borca dayalı tüketim artışından kaynaklandığı aşikârdır.

Türkiye'nin Tasarruf Eğilimleri Araştırması raporuna göre (2021), tasarruf yapmayan fakat gelecekte tasarruf yapmayı düşünenlerin oranları da çok yüksek seviyelerde olmadığı görülmektedir.

Grafik 1. Yakın gelecekte tasarruf yapmayı planlayanlar.

Kaynak: (ING, 2021)

Türkiye'de hanehalkının tasarruf yapma gerekçeleri olarak, geleceğe yatırım yapmak, gelecekte beklenmeyen durumlara karşı hazırlıklı olmak, ev, arsa, araba gibi gayrimenkul yatırımı yapmak, çocuklarının eğitiminde kullanmak, tatil yapmak, toplu para biriktirmek gibi faktörler ön plana çıkmaktadır (Hayta, 2008; ING, 2021).

Tasarruf yapmanın sebeplerinden biri olan yatırım, tasarrufların gelir getirici unsurlara dönüştürülmesi olarak tanımlanabilir (Dağ ve Çelik, 2018). Gerek bireylerin ve şirketlerin gerekse devletlerin ekonomik refahlarının artmasında tasarrufların verimli bir şekilde kullanılarak yatırıma dönüştürülmesi önem arz eder (Kalkınma Bakanlığı, 2019). Aksi durumda tasarrufların finansal sistem dışında kalması -yastıkaltı ekonomisi- ekonomide birtakım sıkıntıları ortaya çıkarır. Tasarrufların finansal sistem dışında kalmasıyla bireylerin tasarrufları enflasyon karşısında değer kaybeder ve şirketler finansman kaynağına ulaşmada zorlanırlar. Bundan dolayı finansal kaynakların verimliliği azalır, kaynak kullanımında etkinlik bozulur ve devletin makro iktisadi amaçlara ulaşmasında da sıkıntılar ortaya çıkar (Uluçol, 2011a).

Tasarruf sahipleri tasarruflarını değerlendirirken risk, getiri, vade, likidite gibi faktörleri göz önünde bulundurarak yatırımlarını gerçekleştirirler (Coşkun vd., 2015). Türkiye'de hanehalkı tasarruflarını öncelikli olarak -yastıkaltı- altın olarak değerlendirmektedir (ING, 2021). Bu durumun ortaya çıkmasında altının eski çağlardan beri yatırım aracı olarak kullanılması, uzun

vadede değer kaybettirmeyen bir yatırım aracı olması ve kriz dönemlerinde ortaya çıkan risklerden korunma aracı olarak görülmesi gibi faktörler ön plana çıkmaktadır (Başar ve Saraç, 2021). Türkiye’de kamu otoriteleri finansal sistem dışında kalan -yastıkaltı- altın yatırımını ekonomiye kazandırmak için altına dayalı finansal araçların oluşturulması, bankacılık sistemine güvenin artırılması, kamusal destekler gibi farklı politikalar uygulamaktadır (Öztürk, 2019; Tolu, 2022).

Türkiye’deki 35-50 yaş aralığındaki yetişkin tasarruf sahibi bireyler altın yatırımından sonra en çok gayrimenkule yatırım yapmaktadırlar (Dikmen, 2021). Gayrimenkul yatırımlarında gayrimenkulün zaman içinde değer kazanması, gelir elde etme imkânı sunması ve zor zamanlar için sosyal güvence olarak algılanması gibi faktörler dikkate alınmaktadır (Hayta, 2008). Ayrıca 35 yaş altı genç tasarruf sahibi bireyler ise daha çok hisse senedi, tahvil, bono, kripto para gibi finansal yatırım araçlarını tercih etmektedirler (Dikmen, 2021). Genç yatırımcıların finansal piyasa araçlarını tercih etmesinde finansal piyasaların küçük miktarlı tasarrufların yatırıma dönüştürülmesine olanak vermesi etkili olmaktadır (Ergün ve Esenkaya, 2022).

Karşılaştırma

Günümüzdeki iktisadi davranış kalıpları ile Ahlâk-ı Alâî kitabının yazıldığı 16.yy’ın iktisadi davranış kalıpları arasında belirgin farklar olduğu görülmektedir. Bu farklılığın ortaya çıkmasında en önemli faktörlerden birisi teknolojidir. Teknolojinin gelişimiyle birlikte internet kullanımının artması, küreselleşme, iletişim olanaklarının artması, yapay zeka, nesnelerin interneti, siber güvenlik, bulut teknolojileri gibi kavramların hayatımıza girmesi, üretim yöntemlerini değiştirerek daha hızlı, daha ucuz ve daha fazla üretimi artırma imkanlarını ortaya çıkarmıştır (Gökten, 2018). Reklam, pazarlama, satış ve dağıtım aşamasında teknoloji kullanımının yaygınlaşması üretilen ürünlerin kolay satılmasına ve daha uzak bölgelere daha hızlı bir şekilde teslim edilmesini sağlamıştır (Ventura, 2003). Teknolojik gelişimle birlikte sermaye yoğun üretimin artması, üretimi artırırken aynı zamanda yeni iş kollarının oluşmasına ve yeni yatırım alanlarının oluşmasına katkı sağlamıştır. Finansal teknolojilerin gelişimiyle birlikte finansal kurumların niteliği de değişmiş yeni finansal yatırım araçlarıyla birlikte yeni yatırım modellerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Taştan ve Uralcan, 2019). Teknolojik gelişim sadece üretim ve yatırım alışkanlıklarının değişiminde değil tüketim alışkanlıklarının değişimine de sebep olmuştur. Bireylerin toplum içindeki statüsü tüketim üzerine kurularak tüketimi, sadece ihtiyaçların karşılanması için değil sosyo-kültürel ve psikolojik ihtiyaçların karşılanması için de bir araç haline getirmiştir (Ersoy, 2017; Nar, 2015).

Ahlâk-ı Alâî’de belirtilen tüketim, tasarruf ve yatırım ilkelerini günümüzün tüketim, tasarruf ve yatırım alışkanlıkları karşılaştırılırken benzerliklerin ve farklılıkların daha iyi görülebilmesi için aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo 1. Ahlâk-ı Alâî’de yer alan tüketim, tasarruf ve yatırım ilkeleri ile günümüzdeki tüketim, tasarruf ve yatırım alışkanlıklarının mukayesesi.

	AHLÂK-I ALÂÎ’DEKİ TÜKETİM, TASARRUF VE YATIRIM İLKELERİ	GÜNÜMÜZDEKİ TÜKETİM, TASARRUF VE YATIRIM ALIŞKANLIKLARI
TÜKETİM	Zorunlu olan ve yaşamak için gerekli olan işlere harcama yapılmalı	Zorunlu ihtiyaçların yanında sosyo-kültürel ve psikolojik amaçlarla da harcama yapılmaktadır
	Harcama yaparken israftan kaçınılmalı	Stres atma, gösteriş, toplumsal statü elde etme, lüks tüketim, moda, tek kullanımlık/dönemlik ürünler gibi daha fazla harcama yapma üzerine temellendirilmiş harcama alışkanlıkları israfı artırmıştır
	Harcama yapılırken gösteriştan uzak durulmalı	Gösteriş, lüks tüketim ve prestij elde etme harcama yapmanın temel amaçlarından biri haline gelmiştir
	Harcama yapılırken ailesini zor durumda bırakacak kadar eli sıkı olunmamalı	Ödeme yöntemlerinin gelişmesi ve borç temelli harcamanın kolaylaşmasıyla birlikte kısa vadede tüketim artmakta fakat uzun vadede borç ödemesi yapılırken aile üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamada zorluğa düşülmektedir
	Harcamalar Allah’ın rızasını kazanmak/sevap kazanmak amacıyla yapılır	Bireysel tatmin, psikolojik rahatlama, başkalarından farklı olduğunu ispatlama, statü farkını ortaya çıkarma gibi amaçlar ön plandadır
TASARRUF	Harcamanın kazançtan az olması gerekir	Borç üzerine tüketime olanak veren ödeme teknolojileri sayesinde harcamalar kazançtan daha fazla olabilmektedir
	Tasarruflar gelir getirici yatırımlara dönüştürülmeli	Enflasyondan dolayı tasarrufların değer kaybını önlemek için tasarruflar gelir getirici yatırımlara dönüştürülmekte
	Tasarruf yapılırken ailenin ihtiyaçları göz ardı edilmemeli	Gayrimenkul yatırımları gibi yüksek miktartlı yatırımlar genellikle tasarruf yapılmadan önce borçlanılarak yapılmakta ve sonrasında taksitler halinde ödemeler gerçekleştirilmektedir. Tasarruflar artırılarak ödemelerin aksamaması için gayret edilirken ailenin ihtiyaçları göz ardı edilebilmektedir
	Zekât, sadaka gibi dini vecibeler yerine getirildikten sonra tasarruf edilmeli	Harcamaların yüksek olmasından dolayı ya hiç tasarruf edilmemekte ya da tasarruf miktarı az olmaktadır. Bundan dolayı genellikle dini vecibeler yerine getirilmemekte
YATIRIM	Yatırım yapılırken paranın hepsi aynı kefeye konulmamalı. Paranın bir kısmı ile emtia, bir kısmı ile gayrimenkul, bir kısmıyla da kıymetli maden alınmalı. Yani risk dağılımı yapılmalı	Kıymetli maden, gayrimenkul ve döviz gibi yatırım araçlarının yanında finansal piyasa araçları da yaygınlaşmış durumda. Bundan dolayı yatırımcı risk, vade, getiri gibi birçok faktörü dikkate alarak risk dağılımı yapabilmekte
	Takip etmeye güç yetirebilecek şeylere yatırım yapılmalı	Teknolojik gelişmeler sayesinde finansal teknolojilerde de (fintech) gelişmeler yaşanmıştır. Bundan dolayı yapılan yatırımların takibi hem daha kolay hem de daha hesaplı hale gelmiştir
	Günün koşullarında revaçta olan mallara yatırım yapılmalı ki istenildiği anda paraya çevrilebilsin. Yani likiditesi yüksek olan yatırımlar tercih edilmeli.	Piyasaların küreselleşmesiyle birlikte finansal piyasalarda daha aktif hale gelmiştir. Finansal piyasalarda istenildiği anda işlem yapılabilmektedir. Bu sayede yatırımların likiditesi artmaktadır. Ayrıca finansal piyasaların gayrimenkul, kıymetli maden ve emtia gibi varlıkların menkul kıymetleştirilerek satılmasına olanak sağlaması bu yatırım araçlarının da likiditesini yükseltmiştir

Tüketim meselesini ele almadan önce insanları tüketim yapmaya sevk eden ihtiyaç kavramını ele almak faydalı olacaktır. İslam hukukunda insanın ihtiyaç duyduğu maslahatlar önem dereceleri bakımından üçlü bir taksimle ele alınmaktadır. Gazali tarafından bunlar “zarûriyyât, hâciyât ve tahsîniyyât” şeklinde isimlendirilmiş ve literatürde bu taksim kabul görmüştür. Buna göre zarûriyyât, toplumun varlığı ve birliği için gerekli olan en üst derecedeki yararları, temel hak ve değerleri ifade eder. Bunlar ise makâsîd-ı şeria olarak adlandırılan can, nesil, akıl, mal ve dinin korunması şeklinde özetlenmektedir. Hâciyât, zaruret mertebesine ulaşmayan genel ihtiyaçları ifade eder. Bu maslahatların karşılanmadığı durumda insanların hayatlarında zorluk ve sıkıntılar meydana gelir. Tahsîniyyât ise zaruret ve ihtiyaç derecesine ulaşmamakla beraber hayatı kolaylaştıran ve güzelleştiren maslahatları ifade eder (Boynukalın, 2003). Tablodan da anlaşıldığı üzere Kınalızâde, zorunlu olan ve yaşamak için gerekli alanlara yani zarûriyyât ve hâciyâta yönelik tüketim yapılması gerektiğini bunu yaparken de ne çok tutumlu ne de savurgan olunmasını bu ikisi arasında dengeli bir yol tutulmasını ifade etmiştir.

Günümüzde ise tüketim anlayışı özellikle teknolojik gelişimin ve reklamların etkisiyle önemli ölçüde değişiklik göstermiştir. Nitekim kapitalist sistemin ayakta durabilmesi için sürekli olarak üretmesi ve üretilenlerin de tüketilmesi gerekmektedir. Bunun için çeşitli pazarlama yöntemleri kullanılmakta böylece yeni çıkan bütün ürünler insanlara bir ihtiyaçmış gibi lanse edilmektedir. Bir başka ifadeyle yeni ürünler insanların ihtiyaçlarından hareketle ortaya çıkmamakta bilakis firmalar ürünleri üretip bu ürünleri insanlara ihtiyaç gibi göstermektedirler. Bu durum da insanların ihtiyaç algılarının değişmesine buna paralel olarak tüketim alışkanlıklarının değişmesine yol açmıştır. Nitekim günümüzde özellikle teknolojik ürün üreten firmalar sürekli olarak ürünlerini geliştirmekte ve artık eski modelin insanların ihtiyacını gidermek noktasında eksik kaldığını dolayısıyla yeni modeli almaları durumunda ihtiyaçlarını daha kolay karşılayacaklarını reklamlar aracılığıyla ifade etmektedirler. Yani insanlar yeni çıkan ürünleri almak zorunda hissetmekte veya hissettirilmektedirler. Kınalızâde'nin tüketim konusunda ileri sürdüğü ilkeler nazarından bu duruma bakacak olursak insanların gerçekten zorunlu olmayan veya ihtiyacını gidermeyen ürünleri tüketmesi caiz olmamaktadır. Bununla birlikte her ne kadar Kınalızâde tahsiniyyât kabilinden olan şeylerin tüketimine yönelik bir görüş belirtmemiş olsa da israfa kaçmamak şartıyla insan hayatını kolaylaştıran ve güzelleştiren bu alana yönelik tüketime karşı olmadığını söyleyebiliriz. Burada değinilmesi gereken bir diğer nokta ise tüketimlerin Allah rızasını kazanmak amacıyla yapılması gerektiğidir. Ancak günümüzde insanların genelde harcama yaparken bu hususu göz önünde bulundurmadıklarını söylemek mümkündür.

Kınalızâde'nin tasarrufla alakalı belirlediği ilkelerle günümüz tasarruf anlayışı arasında uyuşan noktalar olduğu gibi zamanın değişmesi ve şartların gelişmesi sebebiyle farklılıklar da bulunmaktadır. Örneğin tasarrufların gelir

getirici alanlarda değerlendirilmesi ilkesi günümüz iktisadi hayatı için de geçerlidir. Harcamanın kazançtan az olması, tasarruf edilirken ailenin ihtiyaçlarının göz ardı edilmemesi ve dini vecibelerin yerine getirilmesi hususlarının günümüz tasarruf anlayışı için geçerli ilkeler değildir. Nitekim günümüzde ödeme yöntemlerinin gelişmesi, kredi kartlarıyla alışverişin yaygınlaşması, krediye çok kolay ve hızlı şekilde ulaşılabilmesi insanları kazandığından fazlasını harcamaya teşvik etmekte veya buna yol açmaktadır. Yine günümüzde belli gelir grupları özellikle orta ve alt gelirli insanlar tasarruf edebilmek için borç altına girmeyi tercih etmektedirler. Zira tüketim alanlarının çok fazla ve cezbedici olması buna ilaveten kredi kartlarıyla taksitli alışveriş yapma gibi ödeme yöntemlerinin gelişmesi bu gelir grubunda yer alan kişileri kazandığından çok harcamaya teşvik etmekte bu da tasarruf yapmalarına engel olmaktadır. Hal böyle olunca insanlar gayrimenkul veya araç satın alarak kendilerini borç altına sokmakta, böylece harcamalarını borçlarına göre gerçekleştirme yolunu tercih etmektedirler. Tasarruf edilmeden yapılan bu tarz yatırımlar, borcun ödenebilmesi maksadıyla borçlunun ailesinin bazı ihtiyaçlarından vazgeçmesine sebep olmaktadır. Bundan dolayı Kınalızâde böyle bir tasarruftan kaçınılması gerektiğine, insanların harcamalarından artırdığı paralarla tasarruf edilmesinin aile için daha uygun olacağını ifade etmiştir. Tasarrufların genelde borçlanmak suretiyle yapılması, zekât, sadaka gibi dini vecibelerin de göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Nitekim kişinin zekâtla yükümlü olabilmesi elinde bulunan paranın ödenecek bir borcun karşılığı olması gerekir (Erkal, 2013). Uzun süreli borçlanmış bir kişiyi düşündüğümüzde zekât verme imkânı hemen hemen ortadan kalkmaktadır.

Yatırım konusuna gelince Kınalızâde, yatırım yaparken riskin dağıtılmasına, likiditesi yüksek ve takip etmesi kolay mallara yatırım yapılmasına değinmiştir. Kınalızâde'nin belirlediği bu ilkelerin hepsinin günümüz iktisadi hayatı için de geçerli olduğu görülmektedir. Nitekim günümüzde yatırım yaparken dikkat edilmesi gereken ilk husus "bütün yumurtaların aynı sepete konulması" şeklinde ifade edilen riskin dağıtılması yani yatırım portföyünün çeşitlendirilmesidir. Böylece yatırımcı portföyünde yer alan bazı yatırımlardan para kaybederken diğerlerinden para kazanacağını ummakta böylece toplam riske karşı kendisini korumaya çalışmaktadır (SPK, 2022). Bir diğer yatırım ilkesi olan yatırım yapılacak malların likiditesinin yüksek olması günümüzde hem borsa, kıymetli maden ve döviz yatırımcısı hem de gayrimenkul veya araç gibi varlıkların yatırımcısı için geçerli bir ilkedir. Nitekim her yatırımcı yatırım yaptığı malın kolay bir şekilde nakde dönüştürülmesini ister. Bu sebeple yatırım yaparken bu malın likiditesini göz önünde bulundurur. Ayrıca günümüzde finansal teknolojilerin gelişmesi yatırımcıların yapmış oldukları yatırımlarını kolay bir şekilde takip etmelerine, gerektiğinde hızlı bir şekilde nakde çevirmelerine imkân tanımaktadır. Bu açıdan günümüz yatırım araçlarının Kınalızâde'nin ileri sürdüğü ilkeyle uyumlu olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç

Sonuç olarak bu çalışmada Osmanlı döneminde medreselerde okutulan Ahlâk-ı Alâî kitabında İlm-i Tedbir-i Menzil başlığında yer alan tüketim, tasarruf ve yatırım ilkeleri ile günümüz tüketim, tasarruf ve yatırım alışkanlıkları mukayese edilmeye çalışılmıştır. Öncelikli olarak 16. yüzyılda ekonomi ahlaktan bağımsız olarak ele alınmazken günümüz dünyasında ahlak ile ekonomi birbirinden tamamen ayrılmış durumdadır. Ekonomi kavramına yüklenen anlamların farklılaşması ekonomik aktörlerin davranışlarını da farklılaştırmıştır. Özellikle tüketim konusunda iki dönem arasında oldukça belirgin farklar bulunmaktadır. 16. yüzyılda gereksiz harcamalardan uzak durma, israftan kaçınma, aile bireylerini zor durumda bırakmama, gösteriştan uzak durma, yapılan harcamalardan sevap bekleyerek Allah rızası için yapma gibi faktörler ön planda iken günümüzdeki tüketim alışkanlıkları neredeyse bu ilkelerin tamamen tersi durumundadır. Günümüzde daha fazla tüketim, sosyal statü, psikolojik rahatlama, gösteriş, diğerlerinden farklı olma gibi faktörlerin etkisiyle tüketim yapılmaktadır. Ayrıca e-ticaret gibi alışveriş olanaklarının gelişmesi, kredi imkânlarının artması, teknolojik gelişmelere bağlı olarak gelişen kredi kartları, mobil ödeme araçları gibi ödeme araçlarının yaygınlık kazanması tüketimi kolaylaştırırken aynı zamanda borç temelli tüketimi de artırmıştır. Borç temelli artan tüketim neticesinde tasarruf oranları düşük seyrederken büyük yatırımların finansmanında da sıkıntılar yaşanmaktadır. Borç temelli ve israf düzeyinde tüketim alışkanlıkları doğal kaynakların tükenmesine sebep olurken aynı zamanda birçok çevresel kirliliğin artmasına da sebep olmaktadır. Bu durumun ortadan kaldırılması ve daha yaşanabilir adil bir dünya düzeni kurabilmek için bireylere ve devletlere büyük görevler düşmektedir. Bireyler, borç, israf ve bireysel tatmin üzerine kurulu tüketim alışkanlığından vazgeçerek daha ahlaki bir tüketim alışkanlığı benimseyerek, devletler de israf önleyici, tasarruf ve yatırım artırıcı politikalarla yaşanabilir adil dünya düzeninin kurulmasına olanak sağlayabileceklerdir.

Kaynakça

- Acarlıoğlu, A. (2010). *Ahlak-ı Alai'de Aile*. <https://www.proquest.com/doc-view/2606873209/abstract/AC72E168217D4CABPQ/1>
- Akpınar, H. (2005). İlimler Tasnifinde Mûsikînin Yeri. *İSTEM*, 5, Art. 5.
- Alp, R. (2015). Toplumların Neden Bir Padişaha İhtiyaç Duyduğuna Dair Akılcı Bir Yaklaşım: Kınalızade Ali Efendi'nin Ahlak-ı Alai'sine Göre Osmanlı Merkeziyetçi Devlet Pradigmasının Teorik Çerçevesi. *I. Türk İslam Siyasi Düşüncesi Kongresi*, 135.
- Arnould, E. J., & Thompson, C. J. (2005). Consumer Culture Theory (CCT): Twenty Years of Research. *Journal of Consumer Research*, 31(4), 868-882. <https://doi.org/10.1086/426626>
- Arslan, H. (2014). Kınalızâde Ali efendi'de ahlâk-din ilişkisi. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(2), 49-65.

- Aytekin, A., & Yücel, Y. B. (2017). Yeni Ödeme Teknolojilerinin İş Hayatına Etkileri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(12), Art. 12.
- Başar, R., & Saraç, M. (2021). Global Altın Arz-Talebi ve Altın Piyasaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Electronic Journal of Social Sciences*, 20(80).
- Beşer, A. H. (2014). Ahlakta İktisat: Ahlâk-ı Alâî'de İktisadi Meseleler. *İş Ahlakı Dergisi*, 7(1), 5-33.
- Boynukalın, E. (2003). Maâsîdü'ş-Şerîa. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. TDV Yayınları.
- Coşkun, M., Aydın, N., & Başar, M. (2015). *Finansal Yönetim*. Detay Yayıncılık.
- Çağlar, Ü. (2007). Elektronik Para: Enformasyon Teknolojisindeki Gelişmeler ve Yeni Ödeme Sistemleri. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(17), Art. 17.
- Çağrıçı, M. (2011). "Tedbîrü'l-Menzil". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. TDV Yayınları.
- Çetin, T. (2012). Yeni Kurumsal İktisat. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 45, Art. 45.
- Çetiner, E. M., Gürel, C. A., & Türkekul, F. (2022). *Küreselleşen Dünyada Finansal Yönetim Alanında Dönüşümler Fırsatlar ve Tehditler*. 55, 363-372.
- Çolak, Ö. F., & Öztürkler, H. (2012). Tasarrufun Belirleyicileri: Küresel Tasarruf Eğiliminde Değişim ve Türkiye'de Hanehalkı Tasarruf Eğiliminin Analizi. *Bankacılar Dergisi*, 82, 3-44.
- Dağ, M., & Çelik, M. (2018). Yatırım Teşvikleri Nedir? Kavram ve Kapsamı Üzerine Bir Değerlendirme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 863-875.
- Derya, H. (2017). Kurumsal İktisadın Katkıları Üzerine Değerlendirme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(63), Art. 63. <https://doi.org/10.17755/esosder.322867>
- DeVaney, S. A. (2015). Understanding the millennial generation. *Journal of financial service professionals*, 69(6).
- Dikmen, F. H. (2021). Türkiye'de Hanehalkı Tasarruf Eğilimi ve Portföy Tercihlerinin Analizi. *Fiscaoeconomia*, 5(3), Art. 3. <https://doi.org/10.25295/fsecon.984279>
- Ergün, H., & Esenkaya, A. (2022). Blockchain Teknolojisi ile Finansal Piyasalar da Yaşanan Gelişmeler Üzerine bir İnceleme. *Karatay İslam İktisadi ve Finans Dergisi*, 1(1), 77-98.
- Erkal, M. (2013). Zekât. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. TDV Yayınları.
- Ersoy, E. (2017). Tüketicilerin Değişen Alışveriş Alışkanlıkları (Online Alışveriş). *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 3(1), Art. 1.
- Ghazanfar, S. M. (Ed.). (2016). *Orta Çağ İslam İktisat Düşüncesi Batı İktisatındaki "Büyük Kayıp Halka"nın Telifisi* (M. S. Akgönül, Çev.). Klasik Yayınları.
- Gökten, P. O. (2018). Karanlıkta Üretim: Yeniçağda Maliyetin Kapsamı. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(4), 880-897.

- Hatıplı, M. (2017). Postmodernizm, tüketim, popüler kültür ve medya. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 32-50.
- Hayta, A. B. (2008). Ailelerin Tasarruf ve Yatırım Eğilimlerinin İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(2), 345-358.
- ING. (2021). *Türkiye'nin Tasarruf Eğilimleri Araştırması* (Sy 2021, 4. Çeyrek; ss. 1-12). https://www.tasarrufegilimleri.com/Docs/2021_2_Ceyrek.pdf
- İşçi, M. (1997). Kınalızâde Ali Efendi'nin Siyaset ve Devlet Anlayışı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2).
- Janssen, M. A., & Jager, W. (2001). Fashions, Habits And Changing Preferences: Simulation Of Psychological Factors Affecting Market Dynamics. *Journal of Economic Psychology*, 22(6), 745-772. [https://doi.org/10.1016/S0167-4870\(01\)00063-0](https://doi.org/10.1016/S0167-4870(01)00063-0)
- Kahraman, A. (1989). Ahlak-ı Alâi. *TDV Ansiklopedisi*, TDV Yayınları.
- Kalkınma Bakanlığı. (2019). *On Birinci Kalkınma Planı Tüketim ve Tasarruf Eğilimleri*.
- Kama, Ö. (2011). Yeni Kurumsal İktisat Okulunun Temelleri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), Art. 2.
- Karagöl, E. T., & Özcan, B. (2014). *Sürdürülebilir Büyüme İçin Tasarruf*.
- Karahan, Ö., & İpek, E. (2015). Türkiye'ye Yönelik Finansal Sermaye Akımlarının Tasarruf ve Yatırım Üzerine Etkisi. *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 181-206.
- Kınalızâde, A. Ç. (2014). *Ahlak-ı Alai*. Türk Tarih Kurumu.
- Leshem, D. (2016). Retrospectives: What Did the Ancient Greeks Mean by Oikonomia. *Journal of Economic Perspectives*, 30(1), 225-238. <https://doi.org/10.1257/jep.30.1.225>
- Loh, X.-M., Lee, V.-H., Tan, G. W.-H., Hew, J.-J., & Ooi, K.-B. (2022). Towards a Cashless Society: The Imminent Role of Wearable Technology. *Journal of Computer Information Systems*, 62(1), 39-49. <https://doi.org/10.1080/08874417.2019.1688733>
- McLeod, S. (2007). Maslow's Hierarchy of Needs. *Simply psychology*, 1(1-18).
- Nar, M. Ş. (2015). Küreselleşmenin Tüketim Kültürü Üzerindeki Etkisi: Teknoloji Tüketimi. *Journal of International Social Research*, 8(37), 941-954.
- Ocak, H. (2013). *İslam Ahlak Felsefesinde Et-Tedbirü'l -Menzil/Ev İdaresi Kavramı*. <https://docplayer.biz.tr/16724784-Islam-ahlak-felsefesinde-et-tedbiru-l-menzil-ev-idaresi-kavrami.html>
- Oktay, A. S. (2005). *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâ-i*. İz Yayıncılık.
- Orman, S. (2010). *İktisat, Tarih ve Toplum*. Küre Yayınları.
- Orman, S. (Ed.). (2017). İlm-i Tedbir-i Menzil, Oikonomia ve İktisat. İçinde *Aklî düşünce ve felsefenin doğu'dan doğuşu: Babil-Keldanî-Çin-Hint-İran-İbranî gelenekleri* (2. baskı, ss. 410-458). İnsan Yayınları.

- Özlale, Ü., & Karakurt, A. (2012). Türkiye’de Tasarruf Açığının Nedenleri ve Kapatılması İçin Politika Önerileri. *Bankacılar Dergisi*, 83(2).
- Özlük, E., & Doğan, F. (2020). *Kınalızâde’nin Ahlâk-ı Alâî’sinde Devlet, Adalet ve Uluslararası İlişkiler*. <https://doi.org/10.18491/beytulhikme.1548>
- Özmen, A. (2017). Yönetim-Ahlak İlişkisi Bağlamında Ahlaklı Yönetim Arayışı: Kınalızade Ali Efendi’nin Ahlak-I Alai İsimli Eseri Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Türk İdare Dergisi*, 484, 251-269.
- Özturan, H. (2019). Fârâbî ve İbn Sînâ’da Amelî Felsefe: Bir Mukayese. *Nazariyat İslam Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi (Journal for the History of Islamic Philosophy and Sciences)*, 5(1), 1-36. <https://doi.org/10.12658/Nazariyat.5.1.M0071>
- Öztürk, N. (2019). Finansal Altın ve Yurtiçi Tasarruflar Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi*, 3(7), 1-15.
- Peker, H. (2000). İbn Sina’nın Bilimler Sınıflaması. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(1), Art. 1.
- Polasik, M., Górka, J., Wilczewski, G., Kunkowski, J., Przenajkowska, K., & Tetkowska, N. (2013). *Time Efficiency of Point-of-Sale Payment Methods: Empirical Results for Cash, Cards and Mobile Payments*. 141, 306-320. https://doi.org/10.1007/978-3-642-40654-6_19
- Saklı, A. R. (2018). Kınalızade Ali Efendi’nin Ahlak-I Alai (Devlet Ve Aile Ahlakı) Adlı Eserinin İncelenmesi. *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, 2(1), 147-152.
- Serçe, M. N. K. (2019). *Kınalızâde Ali Efendi’nin Ahlâk-ı Alâî’sinde Ahlâk Ve Eğitim Anlayışı*. <https://www.proquest.com/docview/2499373863/abstract/4764AB58453D-4D49PQ/1>
- SPK (2022). *Yatırım Yaparken Nelere Dikkat Etmeliyim?* <https://spk.gov.tr/data/61e-34f9a1b41c61270320792/1Yatırım%20Yaparken%20Nelere%20Dikkat%20Etmeliyim.pdf>
- Spithoven, A. (2019). Similarities and Dissimilarities between Original Institutional Economics and New Institutional Economics. *Journal of Economic Issues*, 53(2), 440-447. <https://doi.org/10.1080/00213624.2019.1594532>
- Şahin, M., & Barış, S. (2017). Finansal Okuryazarlık ve Tasarruf Davranışları: Kamu Çalışanları Üzerine Bir İnceleme. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), Art. 2.
- Şimşek, M. (2022). *Fıkıh—İktisat İlişkisi*. Fikriyat Gazetesi. <https://www.fikriyat.com/yazarlar/murat-simsek/2022/04/07/fikih-iktisat-iliskisi>
- Taştan, S., & Uralcan, G. Ş. (2019). Küresel Finansal Teknoloji Sektöründe Ortaya Çıkan Yeni Girişimlerin Ekonomik ve Teknolojik Belirleyicileri. *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), Art. 1.
- TCMB. (2015). *Tasarruf—Yatırım Dinamikleri ve Cari İşlemler Dengesi Gelişmeleri*.

- Tolu, A. (2022, Ocak 24). *Kur Korunmalı Mevduatta Gözler Artık Maliye’de*. Dünya Gazetesi. <https://www.dunya.com/kose-yazisi/kur-korumali-mevduatta-gozler-artik-maliyede/646694>
- TÜİK. (2021). *Kurumsal Sektör Hesapları*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tuketici-Guven-Endeksi-Mayis-2022-45805>
- Uluçol, O. (2011a). Bir Finansman Kaynağı Olarak “Yastıkaltı Tasarruf” ların Ekonomik Sisteme Kazandırılması ve Tüketicilerin Bireylerin Yastıkaltı Eğilimlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(1), 257-272.
- Uluçol, O. (2011b). Türkiye’de Ailelerin Tasarruf Yapma Alışkanlıkları ve Tasarrufları Değerlendirme Yöntemleri Üzerine Bir Araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(35), Art. 35.
- Uslu, H. (2020). Yurtiçi Tasarruf-Yatırım Dengesinin Cari İşlemler Dengesine Etkileri: Türkiye Ekonomisi İçin Dönemsel Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Journal of Financial Researches & Studies / Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 11(22), 315-343. <https://doi.org/10.14784/marufacd.688366>
- Ventura, K. (2003). Pazarlama Araştırmaları Kapsamında Yaşanan Teknoloji-Tabanlı Değişim. *Ege Academic Review*, 3(1), Art. 1.
- Yolcu, S. (2019). *Kınalızâde Ali Çelebi’Nin Ahlâk-ı Alâî Çerçevesinde Devlet Felsefesi* [Ph.D.]. <https://www.proquest.com/docview/2634595996/abstract/9D-193075787B463CPQ/1>
- Yurtsever, A. E. (2021). Z Kuşağının Dijital Tüketim Kültürüne Adaptasyonu ve Dijital Kültürleşme. *Dijital Pazarlamada Güncel Araştırmalar*.